

MACIEJ NOWICKI

Uniwersytet Mikołaja Kopernika
w Toruniu

TADEUSZ CZE OWSKI

I. DZIEŁA. 1.1 Artykuły. [10] *Z Alp Transylwa skich*. „Taternik” 4:1910, z. 5; [12] *Ewolucja czasu*. „Słowo Polskie” 1912, nr 610; [12a] *Z nieznaných stron*. „W drowiec” 2: 1912, z. 6; [17] *Poradnik dla samouków*. „Głos Narodu” 1917, nr 73-75; [17a] *Szwajcaria i Polska*. „Gazeta Lwowska” 1917, nr 131, 132; [18] *Imiona i zdania*. „Przeł d Filozoficzny” 21:1918, s.101-109; [18a] *O zdaniach bez tre ci*. „Przeł d Filozoficzny” 21: 1918, s. 110-120; [20] *O formalnym poj ciu warto ci*. „Przeł d Filozoficzny” 22: 1919 (druk 1920), s. 13-24; [20a] *Pierwszy polski zjazd filozoficzny*. „Ruch Filozoficzny” 5:1919/1920, s. 41-43; [20b] *Zmienne i funkcje*. „Przeł d Filozoficzny” 22: 1919 (druk 1920), s.157-173; [21] *O niektórych stosunkach logicznych*. „Przeł d Filozoficzny” 23:1920 (druk 1921), s. 86-97; [26] *Kilka uwag o uogólnianiu i o przedmiotach poj ogólnych*. „Przeł d Filozoficzny” 29: 1926, s. 195-199; [28] *Die polnische Philosophie. 6 Einzeldisziplinen*, w: *Ueberwegs Grundriss der Geschichte der Philosophie*, 12 wyd., cz. 5. Berlin 1928, s. 322-333; [28a] *O stosunku przyczynowym*. „Przeł d Filozoficzny” 31:1928, s. 165-167; [28b] *Uwagi ogólne o projekcie ustroju szkolnictwa*. „Przeł d Pedagogiczny” 48:1928, s. 52-55; [29] *Die polnische Philosophie der Gegenwart*. „Slawische Rundschau” 1:1929, s. 438-443; [31] *O pewnym uogólnieniu logiki klasycznej*, w: *Ksi ga pami tkowa Polskiego Towarzystwa Filozoficznego we Lwowie*. Lwów 1931, s. 169-181; [32] *O zale no ci mi dzy tre ciami i zakresami poj .* „Przeł d Filozoficzny” 35:1932, s. 70-80; [33] *Spostrze enia i przypomnienia*. „Kwartalnik Psychologiczny” 4:1933, str.237-244; [36] *Arystoteles a teoria zda modalnych*, „Przeł d Filozoficzny” 39:1936, s. 232-241; [36a] *O przedmiocie aksjologii*. „Przeł d Filozoficzny” 39:1936, s. 465-466, tak e w: [89^m]; [37] *Metodologiczne postulaty Descartesa*. „Przeł d Filozoficzny” 40:1937, s. 111-119; [38] *Kazimierz Twardowski 20 X 1866-11 II 1938*. „Ruch Filozoficzny” 14:1936/1938, s. 2-9; [38a] *Kazimierz Twardowski jako nauczyciel*, w: *Kazimierz Twardowski nauczyciel - uczony - obywatel*. Lwów 1938, s.7-12; [39] *W sprawie polskiego słownika filozoficznego*. „Ruch Filozoficzny” 15:1939, s. 93-95; [46] *Po yteczno b t du*. „Wiedza i ycie” 15:1946, s. 368-371, tak e w: [58^{ma}] i [89^m]; [46a] *Prawda a j zyk*. „Wiedza i ycie” 15:1946, s. 226-228, tak e w: [58^a]; [46b] *O rzetelno ci, obiektywno ci i bezstronno ci w badaniach naukowych*.

„Wiedza i życie” 15:1946, s. 368-371, tak e w: [58^{ma}] i [89^{ma}]; [47] *Marian Massonius (Wspomnienie po miertne)*. „Przeł d Filozoficzny” 43:1947, s. 148-150; [47a] *O działaniu planowym. Uwagi ogólne*. „Wiedza i życie” 16:1947, s. 225-230, tak e w: [58^{ma}] i [89^m]; [47b] *Pracownicy filozoficzni z Wilna zmarli w latach 1939-1945*. „Przeł d Filozoficzny” 43:1947, s. 152-153; [47c] *Twierdzenia ogólne w teorii naukowej*. „życie Nauki” 1947 t. 3, s. 302-308, tak e w: [58^{ma}]; [48] *Kazimierz Twardowski as a Teacher*. "Studia Philos." 3:1939/1946 (druk 1948), s.13-17; [48a] *Przyczynki do analizy rozumowania*. „Przeł d Filozoficzny” 44:1948, s. 66-76; [48b] *Quelques problèmes anciens sous la forme moderne*. "Studia Philos." 3:1939/1946 (druk 1948), s. 101-113; tak e w: [58^{ma}] pod tytułem *Niektóre dawne zagadnienia w nowoczesnej postaci*; [48c] *Trzy postawy wobec wiata*. „Wiedza i życie” 17:1948, s. 567-571, tak e w: [58^{ma}] i [89^m]; [48d] *Wile skie rodowisko filozoficzne*. „Przeł d Filozoficzny” 44:1948, s. 37-41; [49] *Etyka jako nauka empiryczna*. „Kwartalnik Filozoficzny” 18:1949, s. 161-171, tak e w: [58^{ma}] i [89^m]; [50] *Kongres Nauki Polskiej a potrzeby filozofii*. „Ruch Filozoficzny” 17:1949/1950, s. 129-130;

[50a] *Przyczynek do sylogistyki Arystotelesa (Brentanowska teoria wniosków kategorycznych)*. "Studia Soc. Scient. Tor." Sectio A vol 2:1950, s. 1-11; [51] *De la vérification dans les sciences empiriques*. "Revue Internationale de la Philosophie" 5:1951, s. 347-366, tak e w: [58^{ma}] pod tytułem *O sprawdzaniu w naukach empirycznych*; [51a] *Kilka uwag o racjonalizmie i empiryzmie*. „Sprawozdanie Towarzystwa Naukowego w Toruniu” 3:1949 (druk 1951), s. 89-92, tak e w: [58^{ma}]; [52] *Kilka danych o dziejach logiki w pracach Komisji Edukacji Narodowej*. „My l Filozoficzna” 2:1952, nr 3, s. 213-227; [52a] *O rozumowaniu prawdopodobie stwowym*. „Sprawozdania Towarzystwa Naukowego w Toruniu” 4:1950 (druk 1952), s. 83-88; [52b] *Uwagi o klasycznej definicji prawdy*, w: *Ksi ga pami tkowa 75-lecia Towarzystwa Naukowego w Toruniu*. Toru 1952, s. 35-41, tak e w: [58^{ma}]; [52c] *Zagadnienie istnienia wiata w wietle przemian metodologicznych*. „Sprawozdania z czynno ci i posiedze PAU” 52:1951 (druk 1952), s. 685-688, tak e w: [58^{ma}]; [53] *Ethics as an Empirical Science*. "Philosophy and Phenomenological Research" 14:1953, nr 2, s.163-171; [53a] *Identyczno a indywiduum i jego trwanie*. „Sprawozdania Towarzystwa Naukowego w Toruniu” 5:1951 (druk 1953), s. 109-113, tak e w: [58^{ma}]; [53b] *On Certainty In Empirical Sciences*, w: *Proceedings of the Xth International Congress of Philosophy*, vol 6. Bruxelles 1953, s. 126-129; tak e w: [58^{ma}] pod tytułem *O pewno ci w naukach empirycznych*; [55] *On Certain Peculiarities of Singular Propositions*. "Mind" 64:1955, nr 255, s.392-395; [56] *O graficznych metodach rozwi zywania sylogizmów*. „Sprawozdania Towarzystwa Naukowego w Toruniu” 8:1954 (druk 1956), s. 87-89, tak e w: [58^{na}]; [56a] *O me-*

todzie opisu analitycznego. „Sprawozdania Towarzystwa Naukowego w Toruniu” 7:1953 (druk 1956), s. 114-118; [56b] *O nazwach okazjonalnych oraz imionach własnych*. „Sprawozdania Towarzystwa Naukowego w Toruniu” 7:1953 (druk 1956), s. 88-90; [56c] *O odwadze. W nawiązaniu do Arystotelesa*. „Sprawozdania Towarzystwa Naukowego w Toruniu” 8:1954 (diuk 1956), s.90-92, tak e w: [58^{ma}] i [89^m]; [58] *Jan Łukasiewicz (1878-1956)*. „Ruch Filozoficzny” 18:1958, s. 13-17; [58a] *Korelacja pomi dzy logik a matematyk w programach szkoły ogólnokształc cej*. „Sprawozdania z Prac Naukowych Wydziału Nauk Społecznych PAN” 1:1958 nr 7, s. 41-42; [58b] *Wincenty Lutosławski (1863-1954)*. „Ruch filozoficzny” 18:1958, s. 10-13; [58c] *Wspomnienie o Janie Łukasiewiczu*. „Sprawozdania Towarzystwa Naukowego w Toruniu” 10:1956 (druk 1958), s. 52-53;

[59] *Korelacja mi dzy logik a matematyk w programach szkoły ogólnokształc cej*. „Matematyka” 12:1959, s.55-57; [59a] *Wkład Kazimierza Twardowskiego do teorii nauki*. „Ruch Filozoficzny” 19:1959, s.4-9; [60] *Wyszczony podr cznik*, w: *Charisteria. Rozprawy filozoficzne zło one w darze Władysławowi Tatarkiewiczowi*. Warszawa 1960, s.17-19; [60a] *Jak budowa logik dóbr*, w: *Charisteria. Rozprawy filozoficzne zło one w darze Władysławowi Tatarkiewiczowi*. Warszawa 1960, s. 21-28, tak e w: [89^m]; [60b] *Przeciw „ogł dowi”*. „Ruch Filozoficzny” 20:1960/1961, s.7-9; [60c] *Tribute to Kazimierz Twardowski On the 10th Anniversary of His Death in 1938*. "The Journal of Philosophy" 57:1969, s. 209-215; [60d] *Uwagi o etyce jako nauce empirycznej*. „Studia Filozoficzne” 1960 nr 6, s.157-162, tak e w: [89^m]; [60e] *O tradycyjnych rozró nieniach w ró d definicji*. „Ruch Filozoficzny” 19:1959/1960, s. 161-182, tak e w: [65[“]]; [61] *O poj ciu wnioskowania dedukcyjnego*. „Studia Filozoficzne” 1961 nr5, s.79-81; [64] *Kazimierz Ajdukiewicz*. „Ruch Filozoficzny” 22:1963/64, s. 115-124; [64a] *O indywidualach oraz istnieniu*, w: *Szkice filozoficzne Romanowi Ingardenowi w darze*. Warszawa 1964, s. 19-26, tak e w: [65[“]]; [65] *Bibliografia publikacji Kazimierza Ajdukiewicza*, w: *Kazimierz Ajdukiewicz: J zyk i poznanie*, T. 2. Warszawa 1965, s. 409-413, tak e w: „Studia Filozoficzne” 1965 nr 1, s. 17-20; [65a] *Czym s warto ci? (Wprowadzenie do dyskusji)*. „Znak” 17:1965, s. 408-410, tak e w: [65[“]] i [89[“]]; [66] *Dwojakie normy*. „Etyka” 1:1966, s. 145-155, tak e w: [69[“]] i [89[“]]; [66a] *Definicje analityczne i syntetyczne*. „Studia Filozoficzne” 1966 nr 4, s. 3-5, tak e w: [69[“]]; [66b] *Logika, jej problemy i wyniki z punktu widzenia ich przydatno ci do rozwizywania zagadnie pedagogicznych*, w: *Nauki filozoficzne wspó działaj ce Z pedagogik* . Warszawa 1966, s. 3-92; [66c] *Polskie Towarzystwo Filozoficzne (1904-1964)*. „Ruch Filozoficzny” 25:1966, s.1-19; [67] *Henryk Elzenberg (1887-1967)*. „Studia Filozoficzne” 1967 nr 3, s.283-285; [67a] *O jedno ci nauki*, w: *Fragmenty filozoficzne*, seria 3. Warszawa 1967, s. 17-28,

tak e w: [69^m]; [67b] *W sprawie deontologii pracownika naukowego*. „Etyka” 2:1967, s. 111-121, tak e w: [89^m];

[67c] Wielki humanista. „Tygodnik Powszechny” 1967 nr 25, s.3; [69] *Etyka a psychologia i logika*, w: *Moralno i spolecze stwo. Ksi ga jubileuszowa dla Marii Ossowskiej*. Warszawa 1969, s. 27-30, tak e w: [69^m] i [89^m]; [69a] Henryk Elzenberg *teoretyk etyki*. „Etyka” 4:1969, s. 91-102, tak e w: [89^m]; [70] *Aksjologiczne i deontyczne normy moralne*. „Etyka” 7:1970, s. 133-143, tak e w: [89^m]; [70a] *Cierpienie (Rozwa ania z zakresu etyki)*. „ycie i My l” 1970 nr 3, s. 29-31, tak e w: [89^m]; [70b] *My lenie i rozumowanie jako przedmiot psychologii i logiki*, w: *Mała Encyklopedia Pedagogiczna*. Warszawa 1970/1971, s. 639-644; [70c] *Wyobra enie poj - cia*, w: *Mała Encyklopedia Pedagogiczna*. Warszawa 1970/1971, s. 1101-1105; [70d] *Prawda w nauce*. „Studia Filozoficzne” 1970 nr 3, s.19-25; [71] *Filozofia i sztuki pi kne. Rzecz o Władystawie Tatarkiewicz*. „Studia Filozoficzne” 1971 nr 2, s. 49-51; [71a] *Igel Samuel, Kodisowa Józefa, Salamucha Jan, Sleszy ski Jan, Struve Henryk, Twardowski Kazimierz*, w: *Filozofia w Polsce. Słownik pisarzy*. Wrocław 1971, odp. s. 130, 175, 342, 351-352, 375-376, 409-411; [71b] *Gar wspomnie o Stanisławie Michalskim*, „Znak” 1971 nr 2/3, s. 361-364; [71c] *Nazwy okazjonalne oraz imiona własne. Konotacja i denotacja*, w: *Semiotyka polska 1894-1969*. Warszawa 1971, odp. s. 96-103, 104-111; [71d] *Roman Ingarden (1893-1970)*. „Ruch Filozoficzny” 29:1971, s. 1-6; [73] *Filozofia polska w dwudziestoleciu mi - dzywojennym (Zarys rozwoju)*. „Studia Filozoficzne” 1973 nr 2, s. 61-69; [73a] *Empiria i teoria (rozwa ania metodologiczne)*. „Studia Filozoficzne” 1973 nr 6, st 25-33; [73b] *Lutostawski Wincenty*, w: *Polski Słownik Biograficzny*, t. 18. Wrocław 1973, s. 153-156; [73c] *O zwi zku mi dzy naukami aksjomatycznymi a naukami empirycznymi*, w: *Studia Pedagogiczne*, t. 28. Nauczanie kształc ce. Wrocław 1973, s. 11-18; [74] *Filozofia w szkole re - dniej ogólnokształc cej*. „Zeszyty Naukowe Uniwersytetu Gda skiego. Filozofia i Socjologia”, 1974, z. 1, s. 5-9; [75] *Definitions in Sciences*. „Pozna Studies in the Philosophy of Sciences and Humanities” 1:1975 nr 4, s.9-17; [75a] *Dwa toru skie podr czniki logiki z XVII wieku*, w: *Z dziejów nauki polskiej. Ksi ga pami tkowa Towarzystwa Naukowego w Toruniu*. Toru 1975, s. 177-183; [75b] *Etyka jako nauka empiryczne*, w: I. Lazari-Pawłowska (wyb. i red.): *Metaetyka*. Warszawa 1975, s. 393-403; [75c] *Massonius Piotr Marian*, w: *Polski Słownik Biograficzny*, t.20. Wrocław 1975, s.147-149;

[76] *O etyce niezale nej Tadeusza Kotarbi skiego*. „Studia Filozoficzne” 1976 nr 3, s. 27-32, tak e w: [89^m]; [77] *Elementy filozoficzne w pracach Kazimierza So nickiego*, w: *Profesor dr Kazimierz So nicki. Materiały na sesj naukow*. Gda sk 1977, s. 11-17; [77a] *On Testability in Empirical*

Sciences, w: *Twenty-five Years on Logical Methodology in Poland*. Dodrecht 1977, s. 93-109; [77b] *Wspomnienia (Zapiski do autobiografii)*. „Kwartalnik Historii Nauki” 1977 nr 3, s. 429-440, tak e w: *Uczeni polscy o sobie*. MAW 1988, s. 119-146; [78] *Działalno profesora Dziewulskiego jako prezesa Towarzystwa Naukowego w Toruniu*, w: *Władysław Dziewulski 1878-1962*. Toru 1978, s. 61-64; [79] *Aforyzmy*. *Studia Filozoficzne* 1979 nr 8, s. 179-219, tak e w: [89^m]; [84] *The Problem of Induction*. „Dialectics and Humanism” IX nr 2-3, s. 257-264; [96] *O stosunku nauki do pa stwa* (fragmenty), „Res. Hum.”, nr 3, s. 26-27.

1.2 Monografie. [18^m] *Teoria klas*. Archiwum Naukowe Wydawnictwa Towarzystwa dla Popierania Nauki Polskiej, Dział I, t. 9, 1918, s. 1-43; [26^m] *Zbiór ustaw i rozporz dze o studiach uniwersyteckich oraz innych przepisów wa nych dla studentów uniwersytetu ze szczególnym uwzgl dnieniem Uniwersytetu Stefana Batorego*. Wilno 1926, s. 374; [27^m] *Klasyczna nauka o s dzie i wniosku w wietle logiki współczesnej*. Wilno 1927, s. 59; [33^m] *Jak powstało zagadnienie przyczynowości. Zarys jego rozwoju w filozofii staro tynej*. Wilno 1933, s. 66; [33^{ma}] *O stosunku nauki do pa stwa*. Warszawa 1933, s. 15; [36^m] *Pozytywizm a idealizm w pojmowaniu nauki*. Warszawa 1936, s.14; [38[“]] *Propedeutyka filozofii. Podr cznik dla II klasy wszystkich wydziałów w liceach ogólnokształc ych*. Lwów 1938, s. 160; [46^m] *Główne zasady nauk filozoficznych*, [wydanie 2 przejrane i uzupełnione podr cznika [38]]. Toru 1946, s. 198; [46^{ma}] *O naukach humanistycznych*. Toru 1946, s. 20; [46^b] *O uniwersytecie i studiach uniwersyteckich*. Toru 1946, s. 67; [48^m] *O metafizyce, jej kierunkach i zagadnieniach*. Toru 1948, s. 143; [49^m] *Logika. Podr cznik dla studiuj cych nauki filozoficzne*. Warszawa 1949, s. 273; [52^m] *Logika. Skrypt wykładów dla drugiego roku studiów*. Łódź 1952, s.139; [57^m] *Logika. Kurs elementarny. Skrypt wykładów dla humanistów* [wydanie 2 [52] przejrane i uzupełnione]. Toru 1957, s. 162; [58^m] *Logika. Kurs elementarny. Skrypt wykładów dla humanistów*, wydanie 3 [52], poprawione i uzupełnione. Toru 1958, s. 157; [58^a] *Odczyty fiilozoficzne*. Toru 1958, s. 323; [59[“]] *Główne zasady nauk filozoficznych*, wydanie 3 podr cznika [38], poprawione i uzupełnione. Wrocław 1959, s. 240; [65^m] *Filozofia na rozdro u. Analizy metodologiczne*. Warszawa 1967, s. 190; [68^m] *Logika. Podr cznik dla studiuj cych nauki filozoficzne*, wydanie 2 [49], poprawione. Warszawa 1968, s. 280; [69[“]] *Odczyty filozoficzne*, wydanie 2 [58^a], poprawione i rozszerzone. Toru 1969, s. 255; [89^m] *Pisma z etyki i teorii warto ci*. Wrocław 1989, s. 316.

1.3 Autoreferaty, wyst pienia, streszczenia, głosy w dyskusjach, rozmowy. [14^a] *Niektóre zasadnicze twierdzenia teorii klas* (autoreferat). „Ruch Filozoficzny” 4:1914/1918, s. 113ab; [23^a] *O filozofii* (wykład wst pny wygłoszony na Uniwersytecie Wile skim). Wilno 1923, s. 8; [29^a] *Zagadnie-*

nie Gergonne'a w logice klasycznej (autoreferat). „Ruch Filozoficzny” 11:1928/1929, s. 182ab; [29^a] *O przeciwie stwie i sprzeczno ci* (autoreferat). „Ruch Filozoficzny” 11:1928/1929, s.182b-183a; [39^a] *wiat empiryczny i pozaempiryczny* (autoreferat). „Ruch Filozoficzny” 15:1939, s. 69a-70a; [48^a] *Perspektywy wiatopogl dowe* (autoreferat). „Ruch Filozoficzny” 16:1948, s. 13 8-140; [55^a] *Klasyfikacja rozumowa* (streszczenie referatu i zamkni cie dyskusji). „Studia Logica” 2:1955, s. 254-262; [56^a] *O metodzie opisu analitycznego*. „Sprawozdania Towarzystwa Naukowego w Toruniu” t. 7, s. 114-118, tak e w: [58^{ma}] i [89^m]; [60^a] *O tradycyjnych rozró nieniach w ró d definicji* (autoreferat). „Ruch Filozoficzny” 19:1959/1960, s. 181-182; [61^a] *Filozofia na rozdro u* (autoreferat). „Ruch Filozoficzny” 20:1960/1961, s. 294-295, tak e w: [65^m] i [89^m]; [61^{aa}] *Indukcja i rozumowanie przez analogi* (autoreferat). „Ruch Filozoficzny” 20:1960/1961, s. 297-299; [61^{ab}] *Paradoks wolno ci* (autoreferat). „Ruch Filozoficzny” 20:1960/1961, s. 299-300; [62^a] *Sens i warto ycia* (autoreferat). „Ruch Filozoficzny” 21:1962, s. 62-65, tak e w: [89^m]; [62^{aa}] *Definicja dejktyczna* (autoreferat). „Ruch Filozoficzny” 21:1962, s. 65-68; [64^a] *O indywiduach i istnieniu* (autoreferat z [64^a]). „Ruch Filozoficzny 22:1963/1964, s. 223-225; [64^{aa}] *On Individuals and Existence* (streszczenie [64a]). "Iyyun. A Hebrew Philosophical Quarterly" 15:1964 nr 3, s. 389-395; [64^{ab}] *O logice i filozofii, rozmawiała H. Jaszczólt*. „Za i Przeciw” 8:1964 nr 29, s. 6; [65^a] *Zagadnienie jedno ci nauki* (streszczenie). „Studia Philosophiae Christianae” 1965 nr 2, s. 309-312; [69^a] *Wypowiedz na temat etyki zawodowej*. „Etyka” 4:1969, s. 83, tak e w: [89^m]; [70^a] *Aksjologiczne i deontyczne normy moralne* (streszczenie w j zyku niemieckim). "Referateblatt Philosophie Reihe C" 6:1970 Lfg 3, B1 14; [70^{aa}] *O filozofii, wiatopogl dzie i szcz ciu*, rozmawiał R. Wolny. „Pomorze” 1970 nr 12, s. 5; [72^a] *O filozofii polskiej przed II wojn wiatow*, rozmawiała M. Szyszkowska. „ycie i My I” 1972 nr 11/12, s. 103-108; [73^a] *Dwa toru skie podr czniki logiki z XVII wieku* (autoreferat). „Ruch Filozoficzny” 31:1973, s. 231-233; [73^{aa}] *Struktura etyki niezale nej* (autoreferat). „Ruch Filozoficzny” 31:1973, s. 233-236, tak e w: [89^m]; [73^{ab}] *Filozofia. Kultura. Spótcze stwo*, rozmawiała M. Szyszkowska. „ycie i My I” 1973 nr 8/9, s. 110-113; [74^a] *Upór a wytrwaó* (autoreferat). „Ruch Filozoficzny” 32:1974, s. 179-181, tak e w: [89^m]; [77^a] *Transcendentalia przyczynek do ontologii* (autoreferat), „Ruch Filozoficzny” 35:1977, s. 54-56; [79^a] *Przemówienie na doktorat honoris causa UMK*. „Gó s Uczelni” 1979 nr 8/9, s. 76-77.

1.4 Recenzje. [11^r] H. Struve: *Historia logiki jako teorii poznania w Polsce*. „Muzeum” 1911 t.2, s. 529-531; [21^r] B. Gawecki: *O warto ci nauki*. „Ruch Filozoficzny” 6:1921/1922, s. 529-531; [23^r] L. Couturat: *Algebra logiki*. „Ruch Filozoficzny” 7:1922/1923, s. 84a-85b; [25^r] *Teoria poj Ka-*

zimierza Twardowskiego, recenzja z: K. Twardowski: *O istocie poj* . „Prze-
gl d Filozoficzny” 28:1925, s. 106-110; [38^r] K. Ajdukiewicz: *Logiczne
podstawy nauczania*. „Przeł d Filozoficzny” 41:1938, s. 298-300; [48^r] R. In-
garden: *Spór o istnienie wiata*. T. 1. „Ruch Filozoficzny” 16:1948, s. 3-5;
[49^r] R. Ingarden: *Spór o istnienie wiata*. T. 2. „Ruch Filozoficzny” 17:1949/
1950, s. 8-11; [50^r] J. Iwanicki: *Dedukcja naturalna i logistyczna*. „Ruch
Filozoficzny” 17: 1949/1950, s. 151-152; [56^r] *O wst pie historycznym do
Zarysu logiki*, recenzja z: H. Greniewski: *Elementy logiki formalnej*. „Studia
i Materiały z Dziejów Nauki Polskiej” 4:1956, s. 406-408; [58^r] T. Kubi ski:
O pewnej metodzie tworzenia logik modalnych, A. N. Prior: *The necessary
and the possible*, A. N. Prior: *Symbolism and analogy*, A. N. Prior: *Many
valued logics*, D. O. Pitches: *The logic game*. "The Journal of Symbolic
Logic" 23:1958, s. 347-348; [59^r] A. Korcik: *Metoda Leibniza interpretacji
logiki Arystotelesa*, A. Korcik: *Metoda Couturata rozwi zania problemu
Leibniza dotycz cego ilo ci podmiotów i orzeczników w zdaniach*. "The Jo-
urnal of Symbolic Logic" 24:1959, s. 215; [59^a] T. Kotarbi ski: *Wykłady
z dziejów logiki*. „Kwartalnik Historii Nauki” 4:1959, s. 339-340; [59^b] O. Nar-
butt: *O pierwszym polskim podr czniku logiki. Z rozwa a nad filozofi
O wiecenia*. „Kwartalnik Historii Nauki” 4:1959, s. 364; [60^r] *Bibliografia
filozofii polskiej 1750-1830*. „Ruch Filozoficzny” 20:1960/1961, s. 37-38;
[60^a] E. Carrucio: *Matematica e logica nella storia e nel pensiero contem-
poraneo*. „Kwartalnik Historii Nauki” 5:1960, s. 429-430; [60^b] T. Kotar-
bi ski: *La logique en Pologne*. "The Journal of Symbolic Logic" 25:1960, s.
259; [61¹] *Współczesne zagadnienia filozoficzne*, recenzja z: Y. H. Krikorian,
A. Edel: *Contemporary philosophical problems. Selected readings*. "Studia
filozoficzne" 1961 nr 4, s. 209-210; [63^r] *Najnowsza historia logiki*, recenzja
z: W. Kneale, M. Kneale: *The Development of Logic*. „Studia Filozoficzne”
1963 nr 2, s. 206-208; [65^r] D. Gierulanka: *Zagadnienie swoisto ci poznania
matematycznego*. „Ruch Filozoficzny” 23:1964/1965, s. 37-39; [65^a] L. S.
Rogowski: *Logika kierunkowa a heglowska teza o sprzeczno ci zmiany*. "Phi-
losophischer Literaturanzeiger" 18:1965 z.1, s. 279-280; [66^r] L. Guma ski:
Jedynko we systemy aksjomatyczne. "Philos. Literaturanzeiger Bd." 19:1966
H.1, s.37-39; [67^r] *Philosophish.es Wörterbuch begründet von H. Schmidt*.
„Ruch Filozoficzny” 25:1966/1967, s. 207-208; [67^a] *O III tomie Historii
filozofii*, recenzja z: W. Tatarkiewicz: *Historia filozofii*, T. 3. „ ycie i My l”
1967 nr 6, s. 61-62;

[69^r] *Wortindex zu Kants gesammelten Schriften. Bearb. Von D. Krallman
und H. A. Martin, Sachindex zu Kants kritik der reinen Vernunft hrsg. Von G.
Martin*. „Ruch Filozoficzny” 27:1969, s. 127-128; [69^a] J. Szrednicki: *Franz
Brentano's analysis of truth*. „Ruch Filozoficzny” 27:1969, s. 133-134; [70^r]
Etyka angielska okresu mi dzywojennego, recenzja z: S. Soldenhoff: *O intu-*

icjoniynie etycznym. *Obowi zek i warto w systemie W. D. Rossa*. „Etyka” 6:1970, s. 160-185, tak e w: [89^m]

1.5 Prace redakcyjne. [66^P] B. Bolzano: *Paradoksy niesko czono ci*. Warszawa 1966 (redakcja przekładu); [70^P] J. Sztumski (red.): *Wybrane zagadnienia filozofii marksistowskiej*. Toru 1970 (redakcja cało ci); [75^P] K. Twardowski: *Teoria poznania*. „Archiwum Historii Filozofii i My li Spo- łecznej” 21:1975, s. 239-299 (opracowanie wraz z Izydor D mbska).

II. WA NIEJSZE OPRACOWANIA. 2.1 Zbiory rozpraw. *Rozprawy filozoficzne. Ksi ga pami tkowa z okazji 80-lecia urodzin prof. Tadeusza Cze owskiego*. Toru 1969; L. Guma ski (red.): *Ksi ga pami tkowa ku czci prof. Tadeusza Cze owskiego*. Toru 1980; W. Tyburski, W. Wi niewski (red.): *Tadeusz Cze owski. (1889-1981). Dziedzictwo idei: logika — filozofia - etyka*. Materiały z konferencji (w druku).

2.2 Jubileuszowe numery pism. „Ruch Filozoficzny” 39:1981 nr 2-4; „Ruch Filozoficzny” 48:1991 nr 1; „Studia Filozoficzne” 1979 nr 8.

2.3 Artykuły rozproszone. I. D mbska: *Tadeusz Cze owski - jedno dzieła i osobowo ci*. „Kwartalnik Historii Nauki i Techniki” 22:1977 nr 1, s. 21-25; L. Guma ski: *O twórczo ci Tadeusza Cze owskiego*. „Kwartalnik Historii Nauki i Techniki” 22:1977 nr 1, s. 13-20; J. J. Jadacki: *Kłopoty z kategoriami ontycznymi czyli o (pewnych) pogl dach filozoficznych Tadeu- sza Cze owskiego*, w: W. Tyburski, R. Wi niewski (red.): *Polska filozofia analityczna. W kr gu Szkoły lwowsko-warszawskiej*. Toru 1999, s. 75-88; Tego : *Semiotyka Tadeusza Cze owskiego*. „Ruch Filozoficzny” 51:1994, s. 329-342; R. Jadczyk: *Z działalno ci dydaktycznej Tadeusza Cze owskiego w Uniwersytecie Stefana Batorego w Wilnie*. „Edukacja Filozoficzna” 14:1992, s. 187-190; N. Łubnicki: *Próba syntetycznego uj cia twórczo ci i działalno - ci prof. dra Tadeusza Cze owskiego*. „Studia Filozoficzne” 1980 nr 3, s. 45-57; S. Pacuła: *Tadeusz Cze owski jako teoretyk pluralizmu metafizycznego*. „ ycie i My l” 4:1969, s. 53-68; J. Rybicki: *Pogl dy etyczne profesora Ta- deusza Cze owskiego*. „ ycie i My l” 4:1969, s. 82-96; T. Rzepa: *Portrety psychologiczne filozofów ze Szkoły Lwowsko-Warszawskiej (na podstawie wypowiedzi autobiograficznych)*. „Przeł d Filozoficzny” 1994, nr 3, s. 81-98; B. Wolniewicz: *Szkie do postaci Tadeusza Cze owskiego*. „Edukacja Filozoficzna” 1989, nr 9, tak e w: B. Wolniewicz: *Filozofia i warto ci*. War- szawa 1998;

2.4 Inne. R. Jadczyk: *Mistrz i jego uczniowie*. Warszawa 1997; J. Pawlak (red.): *Filozofia na Uniwersytecie Mikołaja Kopernika*. Toru 1995; J. Wo- le ski: *Filozoficzna Szkoła Lwowsko-Warszawska*. Warszawa 1985; S. Za- mecki: *Koncepcje nauki w Szkole Lwowsko-Warszawskiej*. Wrocław 1977.

III. INFORMACJE BIOGRAFICZNE. Tadeusz Hipolit Cze owski urodził si w Wiedniu 26 lipca 1889 roku w rodzinie szlacheckiej.

Jego życie można na podzielić na trzy okresy: lwowski, warszawsko-wileński i toruński.

We Lwowie ukończył czteroletnią szkołę ludową. W siódmej klasie gimnazjum po raz pierwszy zetknął się z logiką. W 1905 roku napisał swoją pierwszą rozprawę filozoficzną, którą przesłał do redakcji „Przebiegi Filozoficzne”, nie dostał jednak żadnej odpowiedzi. Maturę zdał dwa lata później.

Zaraz potem rozpoczął studia na Wydziale Filozoficznym Uniwersytetu Jana Kazimierza (u Kazimierza Twardowskiego i Jana Łukasiewicza), gdzie studiował także matematykę (u Jana Puzyny i Wacława Sierpińskiego) i fizykę (u Ignacego Zakrzewskiego i Mariana Smoluchowskiego).

W 1912 roku złożył egzamin państwowy na nauczyciela szkół średnich w zakresie fizyki i matematyki. Bezpośrednio po tym rozpoczął nauczanie w VI Gimnazjum we Lwowie, gdzie pracował czynnie aż do 1914 roku. Tymczasem został członkiem Polskiego Towarzystwa Filozoficznego we Lwowie.

W lecie 1914 roku, przed wybuchem wojny, zdał egzaminy doktorskie z filozofii i matematyki. Stopień doktora uzyskał na podstawie rozprawy [14], napisanej pod kierunkiem Kazimierza Twardowskiego. Wybuch wojny zastał Czeowskiego w górach w Czarnohorze, gdzie pełnił funkcję kierownika szkolnego obozu wakacyjnego. Na skutek wydarzeń wojennych, kiedy to Czeowski podjął nieudane próby podjęcia ochotniczej służby wojskowej, wrócił do rodziny do Wiednia. Miał tam przy pomocy Kazimierza Twardowskiego w organizacji pomocy dla uczniów i studentów z terenów objętych działaniami wojennymi. Tutaj też nastąpiła wreszcie promocja doktorska. Czeowski otrzymał najwyższe wyróżnienie akademickie przyznawane za doktorat w Monarchii Habsburskiej w postaci pierścienia „*sub auspiciis Imperatoris*”, wręczonego osobiście przez cesarza Franciszka Józefa I.

Po powrocie do Lwowa, zatrudniony przez ówczesnego rektora Kazimierza Twardowskiego, przez trzy lata pełnił funkcję kierownika kancelarii Uniwersytetu Lwowskiego. W roku 1916 wybrano Czeowskiego zastępcą członka Zarządu Polskiego Towarzystwa Filozoficznego.

Okres lwowski życia Profesora kończy się w 1918 roku wraz z otrzymaniem nominacji do Ministerstwa Wyznań Religijnych i Oświecenia Publicznego, gdzie pracował najpierw jako starszy referent, później w charakterze radcy ministerialnego i dyrektora Departamentu Nauki i Szkół Wyższych. Zajmował się między innymi unifikacją szkolnictwa wyższego w odradzającej się Rzeczypospolitej. Mimo rozlicznych obowiązków i pełnej powołania pracy urzędniczej, kontynuował badania naukowe, rezultatem których była praca [20b]. Na jej podstawie uzyskał prawo do habilitacji, która odbyła się we Lwowie w roku 1920.

Brał udział w wojnie polsko-bolszewickiej, za co został odznaczony medalem za odwagę.

Trzy lata później Ministerstwo mianowało Czełowskiego profesorem nadzwyczajnym Uniwersytetu Stefana Batorego w Wilnie, kierując go na stanowisko kierownika tamtejszej Katedry Filozofii. Tym samym rozpoczął się okres intensywnej działalności akademickiej Czełowskiego - pracy dydaktycznej, wychowawczej i naukowej, a zarazem pełnienia odpowiedzialnych funkcji na uczelni: przewodniczącego komisji egzaminów magisterskich Wydziału Humanistycznego, prezesa komisji egzaminów państwowych w Wilnie dla kandydatów na nauczycieli szkół średnich, wreszcie rzeczownika dyscyplinarnego dla spraw słuchaczy. Wkrótce potem, w roku 1933, wybrano go na stanowisko prorektora, w latach 1935-1937 był dziekanem, a w roku akademickim 1937/1938 prodziekanem Wydziału Humanistycznego.

W ramach działalności dydaktycznej prowadził wykłady i seminaria głównie z logiki, teorii poznania i metodologii. Skupiał się też na rozbudzeniu zainteresowania filozoficznych w środowiskach akademickich niezvanym siebie z filozofii - pełnił funkcję kuratora reaktywowanego po latach przerwy Koła Naukowego studentów, był także założycielem Wileńskiego Towarzystwa Filozoficznego. W 1927 roku podjął (niepełnioną) inicjatywę powołania Związku Polskich Towarzystw Naukowych w Wilnie, dziesięć lat później zorganizował ogólnopolski Towarzyski Zjazd Filozoficzny.

Tymczasem, w wieku czterdziestu lat, ożenił się Czełowski z Antoniną Packiewiczówną.

Tytuł profesora zwyczajnego otrzymał w 1936 roku i w tym charakterze pracował na USB aż do 15 grudnia 1939 roku, to jest do dnia zamknięcia Uniwersytetu przez władze litewskie. Wtedy to został zatrudniony w charakterze nauczyciela matematyki i fizyki w klasach polskich litewskiego gimnazjum dla dorosłych. Pomagał finansowo najbardziej potrzebującym pracownikom szkolnictwa.

W latach okupacji niemieckiej pracował jako lektor języka niemieckiego dla litewskich urzędników dyrekcji kolei. Brał też udział w tajnych kompletach, gdzie prowadził nauczanie na poziomie zarówno średnim jak i wyższym. Urządzał także zebrania, na których wygłaszał odczyty - pokazując, że zajmowała problematyka etyczna. Z naradą i pomocą pomagał ydom i innym najbardziej potrzebującym, za co w 1963 roku Instytut Pamięci Yad Vashem w Jerozolimie uznał go za jednego ze „sprawiedliwych wśród narodów świata”.

We wrześniu roku 1943 został aresztowany przez okupacyjne władze litewskie, wraz z grupą polskich mieszkańców Wilna i wywieziony na kilka

tygodni do obozu ci kich robót niedaleko Kowna. Powtórnie aresztowany przez NKWD w czerwcu 1945 roku, po tygodniu uzyskał wolno .

Na fali wysiedle przeniesiony został wraz z grup pracowników Uniwersytetu Stefana Batorego do Torunia. Aktywnie uczestniczył w organizacji nowego Uniwersytetu Mikołaja Kopernika, szczególnie Wydziału Humanistycznego. 24 listopada 1945 roku wygłosił pierwszy w historii UMK wykład. Podj ł si pełnienia rozmaitych funkcji: był przewodniczym Senackiej Komisji Kontroli w pierwszym Senacie UMK, delegatem do spraw młodzi y i kuratorem Bratniej Pomocy. Roztoczył te opiek nad Kołem Filozoficznym.

W pa dzienniku 1945 roku obj ł I Katedr Filozofii w Seminarium Filozoficznym na Wydziale Humanistycznym UMK, która po sze ciu latach, z powodów administracyjno-politycznych, została przemianowana na Katedr Logiki. Prowadził wykłady i seminaria z historii filozofii i logiki, nie tylko dla studentów filozofii, lecz tak e i innych kierunków. Dodatkowo, w latach 1957-1960, pełnił Czeowski obowi zki opiekuna Katedry Psychologii.

Podobnie jak w Wilnie, tak i w Toruniu prowadził rozległ działalno propaguj c kultur filozoficzn poza uniwersytetem. Podj ł inicjatyw zało enia Toru skiego Towarzystwa Filozoficznego, organem którego stał si reaktywowany przez Profesora „Ruch filozoficzny”. TTF zostało w 1955 roku przekształcone na Toru ski Oddział Polskiego Towarzystwa Filozoficznego. Od tego czasu pełnił Profesor dożgonnie funkcj przewodniczego, wszedł tak e do Zarz du Głównego PTF.

Wcze niej, bo w roku 1951 podj ł współprac z Polsk Akademi Nauk, gdzie był członkiem Komitetu Filozoficznego i kierownikiem Grupy Metodycznej Sekcji Historii Logiki Instytutu Filozofii i Socjologii. Z inicjatywy Czeowskiego we współpracy z Kazimierzem Pasenkiewiczem, pocz ły odbywa si coroczne Konferencje Historii Logiki w Krakowie.

W 1960 roku Profesor przeszedł na emerytur , nie oznaczało to jednak zerwania kontaktu ze rodowiskiem filozoficznym i logicznym. Wprost przeciwnie. Jeszcze przez pi łat pełnił, wraz z Tadeuszem Szczurkiewiczem, funkcj opiekuna nad magistrantami studiów filozoficznych. Utrzymywał ywy kontakt z pracownikami - recenzował prace, uczestniczył w przewodach doktorskich. Po 1968 roku rozpoc ł prowadzenie cotygodniowego *privatissimum*, na którym kształcił kolejne pokolenie młodych pracowników toru skiej filozofii. Przez cały czas zajmował si redagowaniem „Ruchu Filozoficznego” i kierowaniem Toru skim Oddziałem PTF.

W 1971 roku Czeowski przekazał cz zgromadzonych przez siebie r kopisów do Archiwum UMK. W ród nich znajdowały si materiały biograficzne, rodzinne, du a cz materiałów dotycz cych działalno ci organi-

zacyjnej i pozanaukowej, prace naukowe, warsztatowe i korespondencja. Drugi z materiałów Czeowski przekazał dziewięć lat później. Znalazły się tam dokumenty ilustrujące działalność naukową pozauniwersytecką, odczyty, wykłady, recenzje i korespondencja. W tym samym roku, z inicjatywy Archiwum UMK, nagrano wspomnienia Czeowskiego.

W 1979 roku za całokształt zasług został uhonorowany tytułem doktora *honoris causa* UMK.

Tadeusz Czeowski zmarł 28 lutego 1981 roku.

Po jego śmierci znaczna część dokumentów, zwłaszcza rodzinnych i osobistych, wliczając fotografie, przekazano do Biblioteki Uniwersyteckiej UMK w Toruniu.

Ostatni partii dokumentów z archiwum Katedry Logiki UMK do Archiwum UMK przekazał w 1998 roku Jerzy Perzanowski.

IV. POGŁĘDY. Kluczem do ogarnięcia całokształtu poglądów filozoficznych Tadeusza Czeowskiego są jego poglądy metodologiczne. Ważne jest też zrozumienie sposobu, w jaki postrzegał on filozofię.

Filozofia. Filozofia według Czeowskiego jest zespołem wielu dyscyplin naukowych, takich jak logika, metafizyka, epistemologia, etyka, estetyka, psychologia i historia filozofii. Dyscypliny te powiązane są ze sobą wspólnym rozwojem historycznym, podobnym traktowaniem zagadnień i podobnymi problemami. Niektóre z nich pełnią szczególne funkcje w stosunku do innych nauk (humanistycznych, przyrodniczych i ścisłych) - krytyczne, metateoretyczne i scalające. Profesor wierzył w jednolity i systematyczny całość poznania naukowego.

Filozofia jest według Czeowskiego nauką, nie zaś wiatopogładem czy wytworem literackim. Naukowo filozofii uzyskiwał on poprzez rozszerzenie pojęcia do wiadczenia, zaliczając do tego także poznanie intuicyjne (stąd, jak zobaczymy później, można mówić np. o empirii w etyce czy estetyce - o empirii aksjologicznej) oraz przez logiczną strukturę teorii filozoficznych. Każdy układ zdań posiadających logiczną strukturę jest bowiem dla Czeowskiego teorią naukową.

Metodologia. Celem wszelakiego badania naukowego jest prawda. Towarzyszy mu kilka podstawowych zasad metodologicznych będących w istocie naukowymi zasadami aksjologicznymi: zasada rzetelności, zasada obiektywności i zasada bezstronności.

Jedną z zalecanych przez Czeowskiego metod badań naukowych była metoda opisu analitycznego. Metoda ta w ujęciu Profesora polega na ogólnym i apodyktycznym opisie przedmiotów danej klasy, opartym na intuicyjnym poznaniu jednego bądź kilku jej elementów. Ogólnie owa zagwarantowana jest przez naturę aktu poznawczego, odmiennego od indukcji - następuje tu wyodrębnienie cech gatunkowych lub własności typu opisywa-

nego przedmiotu. Z kolei apodyktyczność wynika z definicyjnego charakteru tego aktu, która *a priori* wyklucza przypadki niezgodności opisu z faktycznym stanem rzeczy. Metoda opisu analitycznego może być z powodzeniem stosowana w naukach przyrodniczych, jak również i humanistycznych. Co więcej, jest ona według Czeowskiego najlepszym методом badań w obrębie humanistyki.

Każda z dyscyplin naukowych posiada logiczną strukturę, w której zdania naukowe zbudowane są zgodnie z logicznymi schematami zdaniowymi oraz powiązane są ze sobą w poszczególne rozumowania i teorie za pomocą logicznych stosunków między zdaniowymi. Taką każdą teorią naukową jest interpretacja stosownej teorii logicznej, więc - jest logiką stosowaną. W tym sensie logika jest czynnikiem unifikującym wiedzę jako całość. Nie oznacza to jednak oczywiście, że ogół dyscyplin naukowych daje się pogrupować w ramach jakiejś jednej (meta)teorii, jako że istnieją teorie i metateorie posługujące się językami rozmaitych stopni. Co więcej, nawet w obrębie języka jednego stopnia występują różne teorie dotyczące różnych uniwersów ontologicznych.

Zgodnie z tym Czeowski uważa, że nie ma w nauce twierdzeń absolutnych, to jest ostatecznych, całkowicie pewnych i niezależnych od innych. Każde zdanie nie może się obejść bez weryfikacji. Czeowski przeciwstawia tutaj wyrażenie absolutyzmowi racjonalistycznemu, w myśl którego u podstaw wszystkich systemów dedukcyjnych leżą bezwzględnie pewne, ostateczne i nie wymagające uzasadnienia aksjomaty. Pojęcie pierwotnych używamy bowiem, według niego, nie ze względu na dół ontologicznych, lecz praktycznych i tylko częściowo uzasadnionych metodologicznie, wszystkie zaś operacje na nich przeprowadzane dokonują się z uwzględnieniem ich relatywności. Postuluje tu Czeowski stanowisko empirystyczne, posługujące się logiką jako narzędziem. Przesłankami całej ogólnej wiedzy są bowiem wyłącznie zdania jednostkowe, zaczerpnięte z doświadczenia, wiedza empiryczna jest zaś probabilistyczna, ponieważ uzasadnianie twierdzeń ogólnych polega na ich konfrontacji z danymi obserwacyjnymi. Zdania obserwacyjne nie są pewne, ponieważ oparte są na dodatkowych kompleksach doświadczeniowych. Nauka nie może być zatem dogmatyczna, gdy każde jej założenie nie ma charakteru absolutnego. Jest ona raczej nieustannym procesem przetwarzania się koncepcji świata. Nauka to twór dynamiczny, ulegający ciągłym przeobrażeniom. Każde jej składnik może ulegać modyfikacji lub nawet zostać odrzucony.

Analizując zagadnienie kryterium prawdy wskazał Czeowski na trzy typy oczywiście: apodyktyczne (dla twierdzeń formalnych), introspekcyjne (dla poznawania wewnętrznego) i zmysłowe (dla twierdzeń nauk przyrodniczych). Podkreślał, że nie są one bezwzględnie, prawda „oczywista” wyma-

ga bowiem, podobnie jak wszystkie inne twierdzenia nauk, bezustannej weryfikacji, samo za prze ycie oczywisto ci jest subiektywne.

Od nauk przyrodniczych Cze owski wyra nie oddzielał nauki humanistyczne. Te ostatnie taktował idiograficznie. Przeciwwstawiał si próbom przenoszenia metod nauk przyrodniczych do nauk humanistycznych. Przedmiotami s twory psychofizyczne wraz z ich idealnym znaczeniem. Przedmioty te nazywa Cze owski „wytworami kultury”. Przedmioty bada nauk humanistycznych maj , według niego, charakter cao ciowy (strukturalny), posiadaj warto oraz zobiektywizowane znaczenie, za wiat kultury, to jest wiat przedmiotów humanistycznych ma zupełnie inny charakter ni czysto ilo ciowy wiat bada nauk przyrodniczych - s to ró ne pod wzgl dem ontologicznym wiaty. Nauki humanistyczne zmierzaj zatem do tworzenia twierdze oddaj cych cao ciow struktur wiata kultury, nauki przyrodnicze za do tworzenia systemów aksjomatycznych odpowiadaj cych strukturze przyrody. Nauki humanistyczne d do zrozumienia i warto ciuj . Przedmioty przyrodnicze reprezentuj gatunki, przedmioty humanistyczne za zawsze same siebie i tylko siebie - ich opis musi docie- ra do obiektywnego znaczenia, co zapewnia tzw. rozumienie humanistyczne. Po dokonaniu opisu mo na próbowa aktu syntezy polegaj cego na próbie uchwycenia struktury przedmiotu - odwołujemy si tutaj do aktu poznania intuicyjnego. Wyja nianie przyrodnicze polega na podporz dkowaniu danego faktu ogólnemu prawu, wyja nianie humanistyczne za na wł czeniem przedmiotu w hierarchicznie wy sz cao . St d twierdzenia nauk humanistycznych nie mog układa si w system dedukcyjny. Zdania jednostkowe humanistyki s tutaj, zgodnie z epistemologi Cze owskiego, zdaniem empirycznymi, ró ni cymi si od zda jednostkowych jedynie tre ci - st d nauki humanistyczne s naukami empirycznymi, opartymi na swoistym do wiadczeniu humanistycznym. Pod wzgl dem cisło ci matematycznej nauki humanistyczne nie mog konkurowa z naukami przyrodniczymi, jednak pod wzgl dem cisło ci logicznej, która jest warunkiem naukowo ci w ogóle - mog ; spełniaj tak e drugi wymóg naukowo ci według Cze owskiego - podlegaj wymaganiom sprawdzalno ci.

Pod wzgl dem metody w naukach przyrodniczych stosuje si dwa typy opisu: poj ciowy (analiza poj ciowa badanych przedmiotów i ich klasyfikacja ze wzgl du na stałe cechy rodzajowe) i statystyczny (uwzgl dnienie tylko niektórych cech przedmiotów według ustalonych kryteriów bada). W naukach humanistycznych mamy do czynienia ze specyficznym rodzajem analizy poj ciowej badanych przedmiotów - uwzgl dniaj cej, jak ju wspomnieli my, ich stosunek do wi kszej cao ci.

Co do hipotez, Cze owski odró niał hipotezy historyczne od hipotez przyrodniczych. Pierwsze z nich tworz główn cz wiedzy o przeszło ci,

s bowiem zdaniem jednostkowymi o przyczynach zaszłych faktów. Z kolei hipotezy przyrodnicze orzekają o podpadaniu faktów pod pewne ogólne prawa.

Logika. Czeowskiemu rozumienie logiki było bardzo szerokie i ulegało z biegiem czasu różnorodnym modyfikacjom, niemniej jednak można powiedzieć, że pojmował ją na dwa sposoby: bądź jako jedną z dyscyplin filozoficznych, bądź jako naukę o strukturze nauki w ogóle.

Na logiczną strukturę nauki składają się, według Czeowskiego, związki zachodzące między twierdzeniami, stwierdzeniami i swoimi rozważaniami powiązane z zagadnieniami analizy i klasyfikacji rozumowania.

Czeowski rozwinął logiczną koncepcję rozumowania prostych Łukasiewicza (to jest takich, w których relacja *przesłanka-wniosek* występuje tylko raz), według której istota rozumowania leży w logicznej relacji pomiędzy *racją* i *następstwem*. Pierwotnie przyjmowano, że para *racja-następstwo* nie odpowiada parze *przesłanka-wniosek*. Stąd rozróżnienie dwóch rodzajów rozumowania:

a) przesłanka jest racją i wniosek jest następstwem - rozumowanie jest dedukcyjne;

b) przesłanka jest następstwem a wniosek jest racją - rozumowanie jest redukcyjne.

Pojmując rozumowanie nie jako proces czy czynność, lecz jako ich wytwór - pewną strukturę logiczną, Czeowski wprowadził dodatkowy trzeci parametr, mianowicie parę: *punkt wyjścia rozumowania-cel rozumowania*, dzięki czemu uzyskał następujące dodatkowe podziały:

c) rozumowanie odkrywcze - przesłanka jest punktem wyjścia, konkluzja celem;

d) rozumowanie uzasadniające - punktem wyjścia jest wniosek, przesłanka zaś jest celem;

e) rozumowanie progresywne - punktem wyjścia jest racja, celem jest następstwo;

f) rozumowanie regresywne - punktem wyjścia jest następstwo, celem racja.

Stąd uzyskujemy już następującą klasyfikację rozumowania:

i) wnioskowanie (dedukcyjne, odkrywcze i progresywne)

ii) dowodzenie (dedukcyjne, uzasadniające i regresywne)

iii) wyjaśnianie (redukcyjne, odkrywcze i regresywne)

iv) sprawdzanie (redukcyjne, uzasadniające i progresywne).

Koncepcja ta była jednak jeszcze później modyfikowana przez samego Czeowskiego na rzecz tezy, iż wszystkie rodzaje rozumowania prostych są rozumowaniami dedukcyjnymi, jako że posiadają wspólny schemat inferencyjny:

$$\frac{A}{A \rightarrow B} \\ \underline{\quad} \\ B$$

Związek przesłanek z wnioskiem jest w istocie stosownym twierdzeniem należącym do logiki klasycznej, bądź do logiki probabilistycznej. Rozumowania mogą być zatem w przypadku pierwszym apodyktyczne, w przypadku drugim zaś probabilistyczne. Dodatkowo zależnie od punktu wyjścia i celu rozumowania mamy, że rozumowania apodyktyczne mogą być rozumowaniami typu i) lub ii), zaś rozumowania probabilistyczne - typu iii) lub iv).

Ponieważ związki zachodzą między twierdzeniami nauk dwóch rodzajów - proste i złożone - Czeowski zajmował się indukcją prostą, indukcją eliminacyjną i rozumowaniami *per analogiam*.

Do dziedziny rozumowań probabilistycznych należy, według Czeowskiego, rozumowania indukcyjne. Ich zasadniczą rolę jest uzasadnianie. Zgodnie z tradycją Czeowski wyróżnił indukcję prostą i indukcję przez eliminację. Indukcję prostą nazywa tutaj Czeowski wszystkie rodzaje rozumowań o schemacie:

$$\frac{g(x)}{f(x)},$$

gdzie $g(x)$ i $f(x)$ są funkcjami zdaniowymi tej samej zmiennej. Dodatkowo zachodzi implikacja $f(x) \rightarrow g(x)$. Szczególnymi przypadkami schematu indukcji prostej są rozumowania prowadzące od zdań postaci „Pewne A są B ” do zdań „Każde A jest B ”. Wynika stąd, że wniosek jest tutaj raczej przesłanki za następnymi (schemat b)) oraz że wniosek jest ogólnym prawem, którego szczególnymi przypadkami są przesłanki. Implikuje to fakt, że wnioskowi przypisywane jest pewne prawdopodobieństwo: zgodnie z tym, co powiedzieliśmy do tej pory, stosowanie indukcji prostej odwołuje się wyłącznie do praw logiki probabilistycznej postaci $X \rightarrow_u Y$, co należy rozumieć jako „Jeżeli X , to prawdopodobnie Y w stopniu u ”. Stopień prawdopodobieństwa nie zależy tutaj jednak od danej logiki probabilistycznej, lecz *stricte* od nauki, w której przeprowadza się rozumowanie.

Drugi krok indukcji polega na eliminacji pewnych praw spośród wniosków $g(x)$ za pomocą sylogizmu alternatywnego

$$\frac{g_1(x) \vee g_2(x)}{\neg g_1(x)} \\ \underline{\quad} \\ g_2(x).$$

Widając tutaj wyrażenie, że indukcja rozumie Czeowski czysto inferencyjnie.

Na polu analiz drugiego sposobu rozumowania złożonych - rozumowania *per analogiam* - Czeowski opowiedział się po stronie koncepcji indukcyjno-dedukcyjnej, wywodzącej się od Arystotelesa i głoszonej później przez Ueberwega. Rozumowanie *per analogiam* składa się z indukcji prostej oraz z sylogizmu kategorycznego. Tak jest ten rodzaj rozumowania, według Czeowskiego, charakter probabilistyczny.

Czeowski wniósł też wkład w teorię zdań kategorycznych, gdzie wprowadził zdania z zanegowanym podmiotem („Niektóre nie-S są P”), co - przez odkrycie nowych praw opozycji - pozwoliło na wprowadzenie czterech kwadratów logicznych. Skonstruował sześciobok stosunków opozycji, na mocy którego przeciwstawił się poglądowi, jakoby zdania jednostkowe mogły być traktowane wyłącznie ogólnie.

W pracy [18^m] zajmował się zagadnieniem podstaw teorii mnogości, dokładniej problematyką antynomii. Odróżnił tam teorie klas od teorii mnogości i zaproponował rozwiązanie antynomii w myśl reguły, że przedmiot nie może być określony za pomocą cech samozwrotnych.

W dziedzinie filozofii języka Czeowski był zwolennikiem teorii intencji znaczeniowej. Doszedł do wniosku, że tradycyjne rozróżnienie konotacji i denotacji jest niejasne. Dlatego te odróżnienia ich ujęcia psychologiczne, behawiorystyczne i semiotyczne od ujęcia logicznego.

Na polu historii logiki Czeowski włączył się w postulowany przez Łukasiewicza program pisania historii logiki „na nowo”, przez kompetentnych logików. Zajmował się tutaj teorią modalnych u Arystotelesa i stosunkami między zakresami nazw, interpretacją klasycznej teorii wnioskowania, uogólnieniem logiki tradycyjnej, treści i zakresem pojęcia oraz interpretacją zdań jednostkowych. Ponadto omówił trudniejsze podrzeczniki logiki z XVII wieku, pisał o pierwszym polskim podrzeczniku logiki Narbutta, o roli logiki w pracach Komisji Edukacji Narodowej. Bardzo ciekawą analizę historyczną ujętego zagadnienia przyczynowo jest praca [33^m].

Metafizyka. Za przedmiot badań metafizycznych Czeowski uważał całość świata, łącznie z jego czynnami pozazmysłowymi. W metafizyce wyróżnił trzy typy teorii: aksjomatyczne, intuicjonistyczne i indukcyjne. Metafizyczne teorie aksjomatyczne określał on jako spekulatywne o charakterze apriorycznego systemu dedukcyjnego i odrzucał je w myśl tego, że metafizyka, podobnie jak każda inna nauka, ma być nauką realną i opiera się na doświadczeniu. Z tych samych powodów Czeowski krytykował również teorie metafizyczne typu intuicjonistycznego. Ich dodatkowe założenie, jakoby istniało bezpodstawnie i bezwzględnie pozazmysłowe odrzucał

twierdzić, że poznanie takie nie jest możliwe. W miejsce tych dwóch typów teorii Czeowski postulował indukcyjną metafizykę naturalną, nie wykraczając w swych wnioskach poza świat przyrody. Spełnia ona kryterium naukowości, jako że operuje do wiadomości dowolnie powtarzalnym oraz nie rości sobie prawa do apodyktyczności.

Poprawna teoria metafizyczna nie może być, według Czeowskiego, sprzeczna z teoriami nauk empirycznych.

Na obszarze ontologii Czeowski zajmował się pojęciami indywidualium i istnienia. W kwestii indywidualium rozróżnił trzy konteksty: kontekst poznania empirycznego, kontekst identyczności przedmiotu w do wiadomości oraz kontekst analiz semiotycznych dotyczących zdań jednostkowych. Jeżeli chodzi o kontekst pierwszy i trzeci, akceptował on relatywizm pojęcia indywidualium, jako że własność przedmiotu badanego w jednej teorii sama może stać się przedmiotem badań teorii innej. Znaczący to, że w obrębie danej nauki wszystkie indywidualia posiadają ten sam typ logiczny, lecz w różnych naukach bywają indywidualiami przedmioty różnych typów. Indywidualia mogą być ujmowane bądź jako dane elementy rzeczywistości (w zdaniach atomowych), bądź jako odpowiedniki zdań jednostkowych (w zdaniach opisowych). W obydwu przypadkach aktem wyróżnienia przedmiotu ze świata jako indywidualium jest uznanie tego przedmiotu za podmiot zdania jednostkowego.

Etyka. W dziedzinie etyki Czeowski zajmował się problemami metaetycznymi, jak również w sposób analityczny traktował niektóre z zagadnień etycznych.

Na płaszczyźnie metaetyki pracował nad sposobem budowania teorii etycznych i uzasadnianiem jej twierdzeń. Twierdził, że struktura teorii etycznej oraz jej terminy nie różnią się pod żadnym względem od innych nauk empirycznych. Obok poznania zmysłowego i introspektywnego postulował bowiem Czeowski wprowadzenie i uprawomocnienie do wiadomości aksjologicznego, opartego na poznaniu intuicyjnym. Ten typ do wiadomości charakterystyczny jest, jak pamiętamy, dla nauk humanistycznych.

Wyróżnił dwa możliwe sposoby budowania teorii etycznych. Pierwszy, oparty na zasadach sformułowanych na podstawie do wiadomości aksjologicznego, zmierzałby do powstawania etyki empirycznej. Słody zbudowane na podstawie do wiadomości aksjologicznego Profesor nazywał ocenami elementarnymi, które spełniają zasadę dwuwartościowości: mogą być prawdziwe lub fałszywe, na mocy swej weryfikowalności. Ich uogólnienia - prawa etyczne - nazywał ocenami wtórnymi, które miałyby być zmienne i hipotetyczne, analogicznie do praw nauk przyrodniczych. Ponieważ logika takich teorii jest indukcyjna, więc zgodnie z tym, co powiedzieliśmy o poglądach Czeowskiego na zagadnienie indukcji, jest to logika probabilistyczna.

Mo liwo drugiego typu teorii etycznych Cze owski widzia ł przez analogi do systemów hipotetyczno-dedukcyjnych, gdzie obowi zek moralny okre lałyby prawa o charakterze aksjomatów. Dochodzi si do nich na gruncie analitycznego opisu pewnego zakresu do wiadczenia aksjologicznego. Teorie te ł cz si z dziedzin empirii aksjologicznej, podobnie jak matematyczne teorie fizyczne ł cz si z dziedzin opisywanych przez nie zjawisk, wyznaczaj zatem pewien abstrakcyjny model aksjologiczny dla danej społeczno ci ludzkiej. W sytuacjach, gdy ich normy s przekraczane, zachowuj one prawdziwo formaln w obr bie swojego sytemu, trac c jednak prawdziwo materialn . Zatem to wła nie do wiadczenie aksjologiczne oraz społeczna praktyka post powania i współ ycia stanowi kryterium weryfikuj ce ten rodzaj teorii etycznych.

Cze owski nie zaproponowa ł adnego gotowego systemu etycznego, jednak e nie kry ł swoich preferencji dla pewnej postaci etyki niezale nej, spełniaj cej zasad egalitaryzmu, opartej na empirii aksjologicznej i licz cej si z postulatem traktowania cudzych uprawnie wy ej ni własnych. Miała by ona oparta na racjonalnych przesłankach, ogólnoludzka i dynamiczna.

Centralnym poj ciem etyki była według Cze owskiego ocena moralna. Jak wspomniałem wcz e niej, twierdził on, e oceny etyczne s zdaniem i w sensie logicznym. Tutaj Cze owski rozró niał oceny moralne od rozkazów moralnych. Normy nie były rozkazami, które to z kolei nie były zdaniem i w sensie logicznym, zatem nie były ani prawdziwe ani fałszywe. Normy mog przyjmowa ró ne postacie: zda powinno ciowych lub zda oznajmijacych. Oceny moralne posiadaj pewne kryterium, uzyskiwane na drodze ich uogólnienia, które jest cech lub zespołem cech empirycznych wspólnych dla pewnego zbioru przedmiotów. Ze wzgl du na sposób uzasadniania Cze owski dzielił normy moralne na aksjologiczne, których podstaw s s dy o warto ciach, i etyczne, których podstaw s prawomocne instancje. W ród innych podziałów dla norm uzyskujemy normy teleologiczne, okre laj ce powinno moraln poprzez dobro, i deontyczne, dla których poj cie powinno ci było wtórne.

Innym zagadnieniem Cze owskiego teorii norm moralnych był problem konfliktów i antagonizmów mi dzy ocenami etycznymi. Rozwi zania ich widzia ł on na drodze modyfikacji jednej z norm znajduj cych si w stanie konfliktu z inn , na drodze precyzowania wyst puj cych w tych normach poj etycznych (definiowana ich poprzez kontekst), wreszcie przez odwołanie si do norm innego stopnia. W skrajnych przypadkach zmuszeni jeste my do odrzucenia ca ej teorii etycznej, której prawami s kwestionowane wła nie oceny.

Cze owski zajmowa ł si tak e teori warto ci. Przychyla ł si do pogl du, e warto przedmiotu nie nale y do jego cech, z drugiej jednak strony nie

uwa ał ich za wynik czysto subiektywnego sposobu odnoszenia si do dane-
go przedmiotu. Twierdził tutaj, e warto nale y, z ontologicznego punktu
widzenia, traktowa analogicznie do istnienia przedmiotu: warto jest jed-
nym z transcendentaliów, b d c sposobem istnienia przedmiotu. Mo e on
bytowa i posiada swoje cechy w ró ny sposób, np. tak, e jest konieczne,
by posiadał cech x , b d tak, e jest dobrze, i posiada on cech y . Zgodnie
ze swoim podziałem transcendentaliów na ponadkategorialne i modalne,
Cze owski twierdził, e wyra enia warto ciuj ce s pewn odmian zda
modalnych. S zatem warto ci niedefiniowalne, jednak e daj si wyrazi
w ocenach etycznych. Warto ci s tak e bezwzgl dne, jako e bezpo rednie
ich poznanie dotyczy tylko warto ci absolutnych. Cze owski rozró niał
zatem warto ci bezwzgl dne (stanowi ce cel działania i uzasadniane bez-
po rednio) od wzgl dnych (niesamoistnych aksjologicznie, stanowi cych
rodki działania, uzasadnianych po rednio). Te pierwsze powstawały na
drodze uogólnie kategoriycznych, drugie - hipotetycznych.

Do najwa niejszych zagadnie etycznej filozofii praktycznej Cze owski
zaliczał problem sensu ycia. Twierdził, e le y on na granicy trzech nauk:
psychologu, teorii poznania i etyki wła nie, a dotyczy postawy człowieka
wobec wiata. Wyró niał tutaj trzy typy postaw: poznawcz (czynn i twórcz
, której zasadnicze operacje przebiegały w sferze my lenia), aksjologicz-
n (wynikaj c z nastawienia podmiotu do działania ze wzgl du na cel)
i kontemplacyjn (pozwalaj c dostrzec pi kno w nauce i post powaniu
ludzkim). Zgodnie z rozszerzonym przez siebie poj ciem empirii, podkre -
łał doniosł rol prze y estetycznych. Sens ycia Profesor ujmował w czte-
rech znaczeniach. W pierwszym znaczeniu - wewn trznym - tworzy on
spójn cało i zmierza rozumnie ku urzeczywistnieniu celów uwa anych za
warto ciowe. Drugie znaczenie mo e przybra charakter społeczny, prze-
kraczaj c granice wiata jednostki. Trzeci, filozoficzny aspekt umo liwił
spojrzenie na wiat jako cało , *sub specie aeternitatis*. Uwa ał, e te trzy
płaszczyzny nie tylko nie wykluczaj si wzajemnie, ale ich synteza stanowi
o najbogatszej tre ci poj cia sens ycia. Przeciwstawiał si jednak czwarte-
mu znaczeniu - ujmowania sensu ycia w sposób hedonistyczny. Twierdził
tutaj, e sens ycia nie jest obiektywnym składnikiem wiata, co na mocy
zało e metodologicznych Cze owskiego implikowałoby brak jakiegokol-
wiek przepisu na szcz liwe, pozbawione cierpie ycie. Uwa ał, e szcz -
cia nie nale y uto samia z dobrem, gdy bywa ono raczej nast pstwem
dobrego sposobu post powania i nie powinno by celem samym w sobie.
Dobro rozumiał tutaj Cze owski jako cel d e ludzkich, spełniaj - cy
kryterium warto ci.

Z zagadnieniami etycznymi Cze owski ł czył tak e problematyk dy-
daktyczn i wychowawcz . Głosił, nie tylko w swych pismach i wykładach,

ale tak e swoj postaw , pewien wzorzec intelektualny i moralny uczonego i nauczyciela akademickiego. Podkre lał tutaj znaczenie krzewienia kultury logicznej, która mi dzy innymi czyni miała człowieka wra liwym na fałsz i bł dy rozumowania, wymagała ode jasno ci, precyzyjno ci, cisło - ci i konsekwencji w wyra aniu my li i pogl dów, wysubtelniała krytycyzm. W my l swego pogl du na kwesti absolutyzmu wyników naukowych akcentował umiej tno jasnego stawiania pyta oraz zdawania sobie sprawy z warto ci poznawczej uzyskanych odpowiedzi. Wymagał zwi zło ci wypowiedzi, która miała by wynikiem wielokrotnego, dokładnego i rzetelnego rozwa enia danego problemu. Postulował tak e wyczulenie na wspomniane ju wy ej zasady metodologiczne.

V. UCZNIOWIE I KONTYNUATORZY. Nale do nich: Stefan Burhardt, Edward Csató, Leon Guma ski, Waław Kubik, Maria Mayenowa, Henryk Moesse, Czesław Nowi ski, Józef Reutt, Sławomir Rogowski, Jan Rutski, Maria Rzeuska, Saul Sarnaker, Janusz Skarbek, Barbara Skarga, Stanisław Soldenhoff, Waldemar Voise, Bogusław Wolniewicz, Stefan Wołoszyn, Lidia Wołoszynowa, Benedykt Woyczy ski, Aleksandra Zajkowska-Znamierowska, Józef Zajkowski, Zbigniew Zwinogrodzki.

VI. UWAGI KO COWE. Praca niniejsza, co oczywiste, nie zawiera kompletnych informacji o Profesorze Tadeuszu Cze owskim. Jego dorobek obejmuje ponad sto czterdzie ci pozycji, nie sposób zatem było omówi wszystkich aspektów my li Profesora, cho by skrótowo. Wybrałem zatem te najistotniejsze.

Osobn i celowo nie poruszan tutaj przeze mnie kwesti jest sprawa osobowo ci Tadeusza Cze owskiego. Nie znałem go osobi cie, cho by z racji ró nicy pokoleniowej. Nie próbuj zatem pisa o nim jako człowieku - uczynili to ju inni, którzy mieli szcz cie spotka go na swej drodze. Czytelnika mo na tu odesła do poruszaj cych szkiców wspomnieniowych Bogusława Wolniewicza czy Zbigniewa Zwinogrodzkiego¹. Tak e i rys biograficzny przedstawiony został w sposób suchy, przy ograniczaniu si jedynie do faktów uj tych w dokumentach. Wspaniałym rdłem informacji o yciu Cze owskiego s cho by jego własne wspomnienia [77b].

Có rzec jeszcze? Pozostaje niepokój, e osoby takie jak Profesor Cze owski jednak od nas odchodz i nadzieja - e mo e niezupełnie.

¹ B. Wolniewicz: *Szkic do postaci Tadeusza Cze owskiego*. „Edukacja Filozoficzna” 1989, nr 9, tak e w: B. Wolniewicz: *Filozofia i warto ci*. Warszawa 1998; Z. Zwinogrodzki: *Tadeusz Cze owski jako nauczyciel akademicki*. „Ruch Filozoficzny” 39:1981, nr 2-4;